

УДК 342.731: 615.371

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2022.40.7>

РЕЛІГІЙНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ В ПЕРІОД ПАНДЕМІЇ COVID-19

Ольга Добродум

*Національний університет біоресурсів та природокористування України,
кафедра журналістики та мовної комунікації,
доктор філософських наук, професор
вул. Героїв Оборони, 15, 03041, м. Київ, Україна*

Едуард Мартинюк

*Національний університет «Одеська політехніка»
кафедра культурології, мистецтвознавства та філософії культури гуманітарного факультету,
кандидат філософських наук, доцент
проспект Шевченка, 1, 65044, м. Одеса, Україна*

Олена Никитченко

*Національний університет «Одеська політехніка»
кафедра культурології, мистецтвознавства та філософії культури гуманітарного факультету,
кандидат філософських наук, доцент
проспект Шевченка, 1, 65044, м. Одеса, Україна*

У статті представлено розгляд сучасного стану взаємин між українською державою та релігійними організаціями під час пандемії COVID-19. Мета статті – дослідити аспект маніфестації свободи совісті у пандемічний період в Україні. Оскільки пандемія триває у світі і в Україні, оприлюднюється те, що міжнародне право дає урядам можливість обмежувати діяльність релігійних організацій заради охорони здоров'я; більшість релігійних організацій із розумінням ставляться до необхідності дотримуватися карантинних вимог. В Україні поки що досягнуто балансу між державними обмеженнями діяльності релігійних організацій та їх дотримуванням останніми.

Наголошується на можливості релігійних організацій в особі лідерів послугувати джерелом запобігання поширенню епідемії, пошуків легітимації необхідності карантинних заходів у важливих для них текстах і участі в діалогах та співпраці з іншими релігіями та конфесіями; співпраці з ними у соціально значущих діях, насамперед благодійних, задля подолання пандемії і співпраці з державними органами з цією ж метою, ефективне використання для вирішування багатьох потреб сучасних засобів комунікації, насамперед Інтернету, в інших необхідних зараз справах.

Більшість членів релігійних організацій в Україні дотримуються карантинних приписів, що, на думку експертів, допомогло уникнути більш стрімкого поширення коронавірусу на початковій стадії його розповсюдження у світі. Потребує подальшого дослідження продовження віртуалізації релігійного життя та взагалі ролі релігійних організацій в подоланні політичних, економічних, психологічних тощо негараздів, значною мірою посилені пандемією – особливо пов'язаних із сенсом функціонування сучасного соціуму в умовах фейковості та постправди. Підкреслено, що серед представників майже всіх релігійних організацій світу знайшлися священнослужителі та рядові парафіяни, що закликали до ухилення від виконання громадянських обов'язків з позиції переваги релігійних приписів над державними.

Ключові слова: свобода совісті, Україна, пандемія COVID-19, державно-конфесійні відносини, ставлення релігій до вакцинації.

Вступ

Аналізуючи стан державно-конфесійних відносин під час пандемії сучасного світу, важливо відзначити, що більшість членів релігійних організацій в Україні дотримувались карантинних приписів, що, на думку експертів, допомогло уникнути більш стрімкого поширення коронавірусу на початковій стадії його розповсюдження у світі. Напрямок нашого дослідження обмежує висвітлення загального впливу пандемії на стан релігії в Україні. У статті представлено розгляд сучасного стану вітчизняних взаємин між державою та релігійними організаціями під час пандемії COVID-19.

Оскільки пандемія COVID-19 триває у світі і в Україні, оприявнюється те, що міжнародне право дає урядам можливість обмежувати діяльність релігійних організацій заради охорони здоров'я; більшість релігійних організацій із розумінням поставились до необхідності дотримуватися карантинних вимог, абсолютна більшість порушень релігійної свободи за часів пандемії сталася в країнах, де і до поширення коронавірусу здійснювався тиск на релігійні меншини, дискримінація їх та репресії. Розмірковуючи над питанням досягнення балансу між державними обмеженнями діяльності релігійних організацій та їх дотриманням останніми, можемо зазначити, що різноманітні аспекти такої проблематики розглядали у своїх наукових працях такі дослідники, як: Д. Грабенштейн, Дж. Беллуз, Ф. Закарія, М. Мовсесян, К. Годзи, М. Моренштейн, С. Милан, К. Хардман, Р. Берджесс та ін.

Мета статті – дослідити аспект маніфестації свободи совісті у пандемічний період в Україні.

Для початку наведемо останні дані щодо ставлення до релігії серед громадян нашої країни: «67% українців вважають себе віруючими людьми, але лише 10% з них є членами релігійних громад». Такими є дані соціологічного дослідження, спільно проведеного компанією «Active group» та аналітичним центром «Клуб експертів». «Порівняно з показниками 2020 року в Україні зросла кількість людей, які вважають себе скоріше невіруючими. Такий показник за рік виріс з 8 до 13%. Це може бути пов'язано зі зворотним переходом від релігійних практик до секулярних у зв'язку із закінченням критичної фази пандемії в нашій країні», – заявив співзасновник «Клубу експертів», політолог Данило Богатирьов [1].

Серед людей, які вважають себе віруючими, 86% відносять себе до православних християн, 9% – до католицизму, до ісламу – 1,2%, до протестантизму – 0,7%, до язичницьких вірувань – 0,3%, до іудаїзму – 0,2%». Крім того, в аналізі звернуто увагу на кореляцію між прихильністю православному християнству і віком громадян. За результатами дослідження було виявлено зростання кількості православних віруючих серед людей середнього і старшого віку. Багато людей визначаються з приналежністю до тієї чи іншої конфесії, виходячи насамперед з політичних міркувань [1].

В Україні поки що досягнуто балансу між державними обмеженнями діяльності релігійних організацій та їх дотриманням останніми, бо він ґрунтувався на тлі постійного діалогу між ними. Однак до цього діалогу були залучені не всі релігійні організації. Жодна важлива політична подія не вплинула на зміст цього діалогу [2]. Тут можна додати думку д-ра П. Смицьюка: «Пандемія COVID-19 вимагала від церков більшої відповідальності. Більшість католицьких та православних спільнот стали дуже обережними. Але певні церкви поводитися неначе «нечемна дитина»: заперечуючи небезпеку вірусу, проповідуючи магічний підхід до Святих Таїнств тощо. У цей момент держава зіграла позитивну роль, закликаючи церкви стати більш відповідальними» [3].

У спільному комюніке греко-католицьких та римо-католицьких єпископів в Україні з приводу карантинних обмежень була висловлена подяка українській державній владі, «яка прислухалася до наших аргументів та не здійснила акту, притаманного авторитарним

системам, які зазіхають на фундаментальне право людини на свободу віросповідання і зачиняють храми, що, на жаль, сталося навіть у деяких країнах так званої розвинутої демократії. Ми надіємося, що й надалі дії нашої державної влади вирізнятимуться відповідною до часу розторопністю, будуть результатом солідних експертних досліджень і фахових висновків, метою яких буде захист здоров'я кожного громадянина та підтримка найбільш уразливих груп нашого суспільства» [4].

ВРЦіРО розглянула проблематику вакцинації в Україні: «Головуючий у ВРЦіРО (митрополит Епіфаній) висловив переконання, що загалом вакцинація не суперечить релігійним доктринам... Він наголосив, що ключовим є те, щоб держава забезпечила громадянам вільний вибір, як-то: вакцинуватися чи ні, а також якою саме вакциною» [5]. ВРЦіРО поширила заяву щодо вже початого процесу вакцинації від COVID-19 в Україні, в якій висунула принаймні три вимоги до держави: «1. Компетентні органи державної влади повинні насамперед забезпечити добровільність у питанні вакцинації та не створювати умови відкритого чи прихованого примусу, порушуючи тим самим природні права людини. Ніщо, навіть пандемія не може стати підставою для впровадження тоталітарного контролю над людиною. 2. Вакцина повинна бути доступною для осіб, які потребують допомоги, передусім тих, хто зубожів внаслідок падіння економіки через пандемію. Слід подумати і про тих, хто готовий придбати вакцину і, не зволікаючи, вакцинуватися, але не може цього здійснити, бо його черга до безоплатного вакцинування ще далеко. 3. Медичні препарати повинні бути перевірені на ефективність і безпечність» [6].

Релігійні діячі, медики і працівники Відділу з питань релігій Секретаріату Кабміну публічно вакцинувалися від коронавірусу [7]. Глава УГКЦ зустрівся із заступницею Міністра охорони здоров'я. «Під час розмови було обговорено питання вакцинації, зокрема вакцинації духовенства. Глава УГКЦ подякував за можливість духовенству вакцинуватися залишковою дозою вакцини. Також він засвідчив позицію УГКЦ щодо вакцинації і прокоментував позицію Всеукраїнської ради Церков і релігійних організацій. «Вакцинація має бути добровільною, доступною і безпечною. Немає жодних релігійних підстав, щоб відмовлятися від вакцинації», – наголосив Глава Церкви» [8].

Оперативний штаб Міністерства охорони здоров'я України з вакцинокерованих інфекцій «прирівняв» священнослужителів до соціальних працівників, завдяки чому духовники змогли отримувати щеплення проти COVID-19 на другому етапі вакцинації [9]. Напередодні Великодня Президент провів зустріч з керівниками ПЦУ, УПЦ(МП), УГКЦ, на якій «глави Церков висловили подяку державі за включення священнослужителів разом із соціальними працівниками до другої хвилі вакцинації» [10]. Під час урочистого засідання ВРЦіРО з нагоди 25-річчя організації у виступі Голови Верховної Ради було зазначено, «що першочерговими викликами, які зараз стоять перед Україною, є війна та пандемія COVID-19» [11]. Можна також навести п'ять рекомендацій щодо вакцинації Правління Української Церкви Християн Віри / Євангельської (УЦЄХВ), які є виразом подібного ставлення до щеплення практично всіх релігійних організацій України [12].

Так само, за багатьма даними, навіть більше ніж у всьому світі процес щеплення в нашій країні стикнувся з численним рухом антивакцинаторів. Хоча серед них релігійно налаштованих досить незначна частина, порівняно з тими, хто виступає проти щеплення зі світськими аргументами, але, по-перше, виникла проблема ставлення держави не лише до свободи релігії, а взагалі до свободи думки, переконань кожного громадянина. Вже зараз можна стверджувати, що це Уряд пропонував примушувати незгодних з вакцинацією до щеплення, лише потім підключив до цього процесу більш інтенсивну пропаганду на користь цієї процедури та спробував заохочувати матеріально тих, хто її вже зробив або ж досі ухиляється.

Тим, хто досліджує в Україні цю проблему, зрозуміло, що: «Відповіді на купу запитань підвисли в повітрі. Чому українці повинні щеплюватися вакциною, ефективність якої 51%, а не 94% (тільки тому що уряд не зумів оперативно домовитися з виробниками)? Чому український МОЗ дозволив змішувати вакцини, коли у США, наприклад, поки що цього рекомендують не робити? Чому українці повинні носити маски, коли політики влаштовують багатолюдні вечірки? Відповіді на ці запитання декому можуть видаватися очевидними, але, мабуть, не всім 56% невакцинованим» [13]. Посилаючись на американський досвід, наші дослідники рекомендують, як говорити з невакцинованими таким чином. По-перше, припинити ставити знак рівності між невакцинованими й затятими антивакцинаторами, не принижувати й не говорити з позиції «ми знаємо, як правильно, і зараз вам, неосвіченим, розкажемо». Така форма унеможливіє довірливу комунікацію [13].

По-друге, з розумінням поставитися до того, що людям лячно, бо боятися невідомого й нового – людська природа. Загубитися в нескінченному потоці суперечливої інформації легко, розібратися в наукових даних, які постійно оновлюються, складно. Чи читатиме бабуся у селі наукову статтю про ефективність Pfizer англійською мовою? Малоймовірно. Тому потрібно говорити з цими страхами, а не лише засуджувати їх [13].

По-третє, потрібно не лише розвінчувати фейки, а й говорити про практичні проблеми, з якими щодня стикаються українці; не лише ретранслювати позицію представників МОЗ через новини та інтерв'ю, а й відповідати на запитання аудиторії, тримаючи руку на пульсі наукових досліджень [13].

Між тим у ЗМІ поширюються матеріали, згідно з якими «і противники вакцинації з релігійною мотивацією можуть юридично обґрунтувати свою відмову від неї та отримати захист від подальшої дискримінації. Правові підстави відмови від вакцинації передбачені: ст. 1, ст. 8, ст. 9 Нюрнберзького кодексу 1947 року; п. 16 Гельсінської декларації всесвітньої медичної асоціації; ст. 6, розділ 1, розділ 3 Заяв ЮНЕСКО 2005 року про біоетику та права людини; пункти 7.3.1. і 7.3.2. Резолюції ПАРС № 2361 від 2021 року «Вакцини проти COVID-19: етичні, правові та практичні міркування» [14].

Особливу увагу, як і в 2020 році, привертали в Україні події, пов'язані зі святкуванням хасидами Рош га Шана 6–8 вересня в Умані. Порівняно з 2020 роком, коли через карантинні обмеження на саме свято дісталися лише 3 тис. паломників, у 2021 році їх було близько 29 тис. За даними поліції свято відбулося без істотних порушень [15]. З'являлись дані про тих, хто хворів ковідом під час святкування: за українськими – більше сотні, за ізраїльськими – більш ніж тисяча паломників, але жодних подальших дій ні з боку України, ані з боку Ізраїлю та юридично значущих наслідків ще не сталося.

Головний санітарний лікар МОЗ України та центр протидії дезінформації РНБО повідомили про труднощі спілкування з УПЦ МП з приводу здійснення вакцинації та дволічне ставлення до її наслідків у РПЦ, яка в РФ повністю підтримує щеплення від ковіду, а для нашої країни (українських вірян) насамперед транслює деструктивні наративи проти вакцинації заради зростання смертності [16]. В УПЦ МП відреагували: «На тлі поширення коронавірусної інфекції в Україні відповідальні за охорону здоров'я чиновники вдаються до маніпуляцій, щоб перекласти із себе провину за стан медичної сфери на релігійні організації». Зокрема, Головний санітарний лікар Ігор Кузін в інтерв'ю для видання «Гордон» заявив, що у його відомства є певні проблеми щодо комунікації з УПЦ та йому складно співпрацювати з цією конфесією. Такі необачні заяви чиновника можна пояснити лише ігноруванням співпраці з УПЦ, яка багато років тісно взаємодіє з медичними установами всіх рівнів [17]. 17 листопада 2021 року на Закарпатті вперше в Україні запровадили анонімну вакцинацію, також міністр додав, що МОЗ нині «розбирається, що там відкрили на Закарпатті» [18]. МОЗ заборонило проводити анонімну вакцинацію, бо це незаконно та не відповідає алгоритмам вакцинації Міністерства [19].

Висновки.

З перебігу подій взаємин між релігійними організаціями та державою в Україні за перші місяці поширення COVID-19 наголошувалось на тому, що у нас введення карантину передувало головним подіям релігійного життя більшості громад (Песах, Пасха, Рамадан та ін.) Наводяться поради експертів, правозахисників і релігійних діячів для Кабінету Міністрів, спрямовані на забезпечення свободи віросповідання на період карантинних обмежень. До віруючих звертався і головний лікар з поясненнями, до чого призводять порушення карантину священниками і мирянами, зверталися і Президент України із закликом не порушувати приписів карантину, також Прем'єрміністр та багато інших урядовців та експертів. ЗМІ закликали віруючих утримуватись від святкових зібрань. Держава сприяла переведенню релігійних зборів у цифровому форматі та забезпечувала охорону релігійних громад від порушників карантинного режиму.

Було зафіксовано попередження щодо неприпустимості переростання тимчасових обмежень свободи віросповідань у зв'язку з необхідністю виконання карантинних приписів для переслідування віруючих поза межами цієї всепланетарної кризи. Були передані поради ООН, ВООЗ, ОБСЄ та інших компетентних організацій українським державним установам про особливе ставлення до релігійних організацій та стурбованість у зв'язку зі спалахом ненависті в деяких країнах до релігійних меншин на тлі всеохоплюючої кризи майже всіх сфер відтворення людства.

Потребує подальшого дослідження продовження віртуалізації релігійного життя та взагалі ролі релігійних організацій у подоланні політичних, економічних, психологічних тощо негараздів, значною мірою посилені пандемією, особливо пов'язаних із сенсом функціонування соціуму в умовах фейковості та постправди.

Список використаної літератури

1. 67% українців вважають себе віруючими людьми, але лише 10% з них є членами релігійних громад – дослідження. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/press-conference/753386.html>.
2. Приватні та публічні інтереси в умовах пандемії COVID-19: колізії та правові шляхи вирішення : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. 404 с., с. 103, 122.
3. Директор ІЕС, д-р Павло Смицьнюк взяв участь у 3-му Єкуменічному дні Церкви Ecumenical Church Day в Німеччині. URL: <http://esweek.org.ua/ua/ekumenichnij-cotsialnij-tizhden/13-est/novyny/1473-dyrekto-ies-d-r-pavlo-smysniuk-vziav-uchast-u-3-mu-ekumenichnomu-dni-tserkvy-ecumenical-church-day-v-nimechchini>.
4. Спільне комюніке греко-католицьких і римсько-католицьких єпископів в Україні з приводу карантинних обмежень в Україні. URL: http://ugcc.ua/documents/spilne_komyunike_grekokatolitskih_i_rimskokatolitskih_iepiskopiv_v_ukraini_z_privodu_karantinnih_obmezhen_v_ukraini_91700.html.
5. Релігійні діячі розглянули проблематику вакцинації в Україні. URL: <https://vrciro.org.ua/ua/events/uccro-meeting-on-covid-19-vaccination-in-ukraine>.
6. Рада Церков висунула владі три вимоги щодо розпочатої вакцинації. URL: https://risu.ua/rada-cerkov-visunula-vladi-tri-vimogi-shchodo-rozpochatoyi-vakcinaciyi_n116217.
7. Релігійні лідери України публічно вакцинувалися проти COVID-19. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/730594.html>.
8. Глава УГКЦ зустрівся із заступницею Міністра охорони здоров'я України. URL: http://news.ugcc.ua/news/glava_ugks_zustrivsya_zi_zastupnitseyu_ministra_ohoroni_zdorovya_ukraini_92727.html.
9. Українських священнослужителів щепитимуть на 2-му етапі вакцинації проти COVID-19. URL: <https://phc.org.ua/news/ukrainskikh-svyaschennosluzhchiv-schepitimut-na-2-etapi-vakcinacii-proti-covid-19>.
10. Зеленський напередодні Великодня провів зустріч з керівниками ПЦУ, УПЦ МП та УГКЦ. URL: https://risu.ua/zelenskij-naperedodni-velikodnya-proviv-zustrich-z-kerivnikami-pcu-upc-mp-ta-ugkc_n118078.

11. Дмитро Разумков: «І держава, і церкви та релігійні організації мають працювати над об'єднанням українського суспільства в нинішні бурхливі часи». URL: <http://www.golos.com.ua/article/347801>.
12. Вакцинація не є гріхом та не веде до втрати спасіння, – Правління УЦХВС. URL: https://risu.ua/vakcinaciya-ne-ye-grihom-ta-ne-vede-do-vtrati-spasinnya---pravlinnya-uchvye_n122819.
13. Буцко Д. Говорити з невакцинованими. Як це робить американська преса. URL: <https://ms.detector.media/trendi/post/28242/2021-10-04-govoryty-z-nevaksynovanyymy-yak-tse-robyt-amerykanska-pres/>.
14. Вакцинація від COVID-19: правове обґрунтування відмови і захист від подальшої дискримінації. URL: <https://www.echr.com.ua/vakcinaciya-vid-covid-19-pravove-ob-gruntuvannya-vidmovi-i-zaxist-vid-podalshoi-diskriminacii/>.
15. Ковидный Новый год: как в Умани прошло празднование Рош га Шана. URL: <https://twnews.se/ua-news/kovidnyi-novyi-god-kak-v-umani-proshlo-prazdnovanie-rosh-ga-shana-v-uman-vpervye-posle-nachala-pandemii-covid-19-massovo-priekhali-palomniki-khasidy>.
16. РФ запустила в Україні кампанію проти вакцинації для зростання смертності – звіт РНБО. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2021/10/28/7312021/>.
17. Щоб прикрити провини в медичній сфері, чиновники традиційно спекулюють на темі релігії. URL: <https://news.church.ua/2021/11/01/shhob-prikriti-provini-v-medichnij-sferi-chinovniki-tradicijno-spekulyuyut-na-temi-religiji>.
18. Семенюк А. На Закарпатті вперше в Україні починають анонімну вакцинацію від COVID-19. URL: https://zaxid.net/na-zakarpatti_vpershe_v_ukrayini_pochinayut_anonimnu_vaktsinatsiyu_vid_covid_19_n1530474.
19. На Закарпатті з ініціативи МОЗ заборонили діяльність «кабінету анонімної вакцинації». URL: <https://medicine.rayon.in.ua/news/462059-v-uzhgorodi-z-initsiativ-moz-zaboronili-diynalnist-kabinetu-anonimnoi-vaktsinatsii>.

RELIGIOUS ORGANIZATIONS AND POLICY OF UKRAINE DURING THE COVID-19 PANDEMIC

Olga Dobrodum

*National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine,
Department of Journalism and Language Communication,
Doctor of Philosophy, Professor
Heroes of Defense str, 15, 03041, Kyiv, Ukraine*

Eduard Martinuk

*Odessa Polytechnic National University, Department of Cultural Studies,
Art History and Philosophy of Culture, Faculty of Humanities
PhD in Philosophy, Associate Professors
Shevchenko Avenue, 1, 65044, Odessa, Ukraine*

Olena Nykytchenko

*Odessa Polytechnic National University, Department of Cultural Studies,
Art History and Philosophy of Culture, Faculty of Humanities
PhD in Philosophy, Associate Professors
Shevchenko Avenue, 1, 65044, Odessa, Ukraine*

The article presents a review of the current state of relations between the Ukrainian state and religious organizations during the COVID-19 pandemic. The purpose of the article is to investigate the aspect of the manifestation of freedom of conscience in the pandemic period in Ukraine. As the pandemic

continues in the world and in Ukraine, it is recognized that international law allows governments to restrict the activities of religious organizations for health reasons; most religious organizations understand the need to comply with quarantine requirements. Ukraine has so far achieved a balance between state restrictions on the activities of religious organizations and their compliance with the latter.

Emphasis is placed on the ability of religious organizations represented by leaders to serve as a source of preventing the spread of the epidemic, seeking to legitimize the need for quarantine measures in important texts and participation in dialogues and cooperation with other religions and denominations; cooperation with them in socially significant actions, primarily charitable, to overcome the pandemic and cooperation with government agencies for the same purpose and effective use to address many needs of modern means of communication, especially the Internet, in other urgent matters.

Most members of religious organizations in Ukraine adhere to quarantine regulations, which experts say helped prevent the more rapid spread of coronavirus in the early stages of its spread around the world. It is appropriate further research of the virtualization of religious life and the role of religious organizations in overcoming political, economic, psychological, etc. problems, greatly exacerbated by the pandemic – especially related to the meaning of modern society in terms of fake and post-truth. It was emphasized that among the representatives of almost all religious organizations in the world there were clergy and ordinary parishioners who called for evasion of public duties from the position of the predominance of religious precepts over state ones.

Key words: freedom of conscience, Ukraine, COVID-19 pandemic, state-confessional relations, attitude of religions to vaccination.